

ПОЛІТИЧНА ДИНАМІКА: ЗМІНИ І КРИЗИ

УДК 323.172; 323.22; 323.26

Перегуда Євген Вікторович,

доктор політичних наук, доцент, завідувач кафедри політичних наук
Київського національного університету будівництва і архітектури

АКТИВНІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ПІВДЕННОМУ СХОДІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КРИЗИ

«Слабка» держава негативно впливає на громадянське суспільство. Громадськість на півдні та сході критично налаштована щодо попереднього режиму та сучасної центральної влади. Проаналізовано спектр громадських організацій, лідерів, віхи активності, взаємодію з елітами. Вихід з кризи залежить від діалогу держави з громадянами.

Ключові слова: громадянське суспільство, громадські організації, громадська думка, сепаратизм, радикалізм.

На південному сході України нині вирішується доля не лише України, а й системи міжнародних відносин. За словами О. Турчинова, боротьба з сепаратистами ускладнюється тим, що їх підтримують місцеві мешканці. Тому актуальною проблемою є аналіз громадянського суспільства на сході та півдні України.

Існують різні оцінки сучасних подій на південному сході. Поширена версія, що антиурядові сили є сепаратистами, не відображають позицію більшості населення, фінансуються ззовні. Але є й інша версія. На думку В. Пироженка, через неспроможність місцевої влади організувати спротив заколоту та присікти розпорядження київського угруповання, громадянське суспільство методом народовладдя намагається повернути конституційну законність» [11]. Генсек ОБСЄ Л. Заньєр вважає, що причиною ситуації на сході України є те, що «інклюзивного діалогу з боку нового уряду немає» [8].

Громадянському суспільству присвячено значну кількість праць (О. Бабкіна, В. Горбатенко, А. Колодій, І. Кресіна, Ф. Рудич, Г. Щедрова, ін.). Але праць про його особливості на сході та півдні мало. Мета статті – проаналізувати характер активності громадянського суспільства на півдні та сході України в контексті сучасної кризи.

Тривалий час в науці поширеною була думка А. де Токвіля про розмежування держави та громадянського суспільства, про те, що останнє не включає політичні асоціації [17]. Але останнім часом, за К. Гелбрейтом, соціальний контроль все більше зосереджується в політиці [5, с. 137], з іншого боку – відбувається демократизація політики, організації прагнуть набути таких повноважень, як і органи влади [5, с. 30]. Це призводить до того, що громадянське суспільство політизується [5, с. 125-127]. Як пише Ф. Хайек, поділ влади, поділ на публічне і приватне право тощо, метою яких було запобігти свавілля, підмінені контролем над державою з боку суспільства, при цьому спотворюється принцип законності [18, с. 152].

Це змінює оцінки ролі громадянського суспільства. Вчені визнають, що його структури можуть використовуватися в недемократичних цілях, зокрема тоді, коли політичні інститути нелегітимні [21, с. 420]. Це значною мірою стосується сходу України, де третій сектор розвивається як «допоміжне щодо політичних сил або державних інституцій» [1]. Щоб запобігти цьому, держава має «вимагати поступок від впливових груп», «забезпечувати стабільність», «узгоджувати інтереси» [13]. Це змушує визначити демократію не як правління більшості, а як захист меншості. Україна непослідовно реалізовувала ці принципи. На перешкоді розвитку громадянському суспільству в ній – політичний популізм та монополізація влади [2].

Антиурядові протести є наслідком активізації існуючих та створення нових організацій. Автор вже аналізував їх спектр на сході. Тому обмежимося новими даними та тими, що стосуються інших областей.

Рух «Південний схід» охоплює кілька областей. Створений на березневому мітингу в Харкові, що висунув вимоги ліквідації націонал-олігархічної системи, союзу з РФ та Білоруссю, федералізації, відродження інтелектуального та індустріального потенціалу Південного сходу тощо. Пізніше центр руху перемістився до Донбасу. Остаточно його вимоги сформулювала Координаційна рада 16 квітня. Їх метою О.Царьов назвав утвердження держави, де людина відчувала б себе не другосортною, з неправильною мовою або історією, а повноцінним громадянином [19]. Рух включає до 30 організацій, зокрема на Донеччині Народное ополчение Донбасса (М.Чумаченко, М.Руденко, С.Циплаков), «Донецьку республіку» (А.Пургін; створена у 2005 р.), Народно-освободительное движение, яке називає Партію регіонів «східними бандерівцями» тощо. У русі є кілька течій («стрілковські», «горлівські» тощо), які конкурують між собою за владу.

Основна сила Луганщини – Армія Південного Сходу (АПС) на чолі з нинішнім главою Луганської народної республіки (ЛНР) В.Болотовим (на початку травня – кілька тисяч чол.). 10 квітня висунула вимогу до облради проголосити ЛНР та референдум про входження до України чи РФ. 26 квітня вимагала від Києва референдуму, надання російській мові статусу державної, амністії, скасування підвищення комунальних тарифів. Впливовою є «Луганская гвардия», створена кілька років тому. Її цілі – захист російської мови, єдність слов'ян, участь у Митному союзі. Нині її очолює депутат облради А.Клінчаєв. За даними ЗМІ, її спрямовує один депутат ВРУ, але він це заперечує. На думку Євромайдану, з деякими силами Луганщини можна вести діалог, але цьому заважають вказаний депутат та КПУ [15].

На Харківщині до «Південного сходу» входять Громадянський форум (Ю.Апухтін), «Слобожанщина» тощо. Але не всі вони координували дії з керівництвом руху, зокрема при виборі В.Варшавського «народним губернатором». «Восточный Блок «Украина» висуває вимоги дотримання права громадян говорити та писати, вчити дітей рідної мови, нормалізувати зв'язки з РФ, збільшити товарообіг з Митним союзом, розвивати зв'язки з ЄС, збільшити інвестпривабливість, впровадити вільний обіг рубля тощо. Після арешту лідера В.Логінова активної діяльності не вів.

Помітну роль на Одещині відіграють структури Антимайдану. В області завжди діяли багато організацій – православних, молодіжних тощо. Глава Спільки православних громадян В.Кауров оголосив себе президентом Одеської народної республіки (ОНР). Антимайдан негативно поставився до цього. Активні «Народная альтернатива», «Колокол», головою яких є лідер спроб захопити облраду А.Давідченко. «Партизаны Одессы» здійснили вибух на блокпосту в районі ринку «Сьомий кілометр».

Організація «Славянская гвардия» в Запоріжжі виступає за єдність України з Росією. Входить до «Південно-Східного фронту».

Громадянське суспільство включає й інші місцеві організації та осередки українських та закордонних організацій. Серед них й проурядові, зокрема, Координаційний комітет патріотичних сил Донбасу, «Громадський сектор» (Луганськ), «Народное ополчение» (Миколаїв) тощо. В низці міст створено проукраїнські дружини.

Наведемо характеристики лідерів протесту. «Губернатор» Донеччини П.Губарєв очолював фірму з новорічних свят, був членом ПСПУ, депутатом Куйбишевської райради Донецька. На президентських виборах 2010 р. був довіреною особою С.Тигіпка. Голова уряду Донецької народної республіки (ДНР) до референдуму 11 травня, а нині голова Верховної Ради ДНР Д.Пушилін – випускник Донбаської академії будівництва та архітектури, очільник підрозділу піраміди МММ. «Мер» Слов'янська В.Пономарьов служив в армії, займався бізнесом (швейним). Керівник силових структур Слов'янська та ДНР І.Гіркін – громадянин РФ, був добровольцем в Придністров'ї, Боснії, Криму.

Членом ПСПУ був й екс-лідер «Луганської гвардії» О. Харитонов. В. Болотов очолює раду ветеранів Повітряно-десантних військ. Одним з лідерів «Луганської гвардії» є поет О. Мозговий, але він конфліктує зі штабом «Південного сходу».

В. Варшавський – в минулому власник СТО. Підприємцем є ще один «губернатор» Харківщини І. Масалов. Він очолював фінансову піраміду «Саламандра», агенцію з ритуальних послуг, а нині – фронт «Честь и достоинство», член «Українського вибору». Ю. Апухтін – кандидат наук, працював в КБ ім. Морозова, був депутатом облради, з 1995 р. керував брокерами на фондовому ринку, з 2009 р. – глава організації «Великая Русь».

А. Давідченко – випускник істфаку Одеського університету, створив організацію «Колокол», організатор низки маршів. В. Кауров, крім Спільки православних громадян, очолює організацію «Единое отечество», однойменний портал та газету «Православный телеграф». Займався бізнесом («Интеродекс»). Теж був членом ПСПУ.

Деякі експерти вважають, що акції на сході та півдні були малочисельними. Це не так. На Донеччині з початку березня по 4 квітня у 200 акціях взяли участь 130 тис. чол. 27 лютого на мітинг в Одесі вийшли 5 тис. чол., 16 березня на марш – 30 тис. В Миколаєві 5 березня зібрались 5 тис. «Марш ввічливих запоріжців» 6 квітня зібрав понад 5 тис., мітинг 1 березня в Дніпропетровську – 3 тис., 22 березня – 1 тис. [14]. Для південного сходу це багато. Проурядові акції збирали ще меншу кількість. Як і раніше в західних та центральних областях, мітинги спрямовувались проти виконавчої влади. Не стало «новацією» створення альтернативних влад – «народних рад», «губернаторів», «мерів». Регіональною особливістю стало проголошення республік – ДНР, ЛНР, ОНР, Федерації Південного Сходу на чолі з А. Візирем (екс-глава Апеляційного суду). Це дало змогу тлумачити рух у категоріях сепаратизму. Але захопники Донецької ОДА в телеєфірі заявляли, що вони «не сепаратисти, не терористи, не диверсанти і не найманці». Їх мета – домогтись, щоб «влада почула голос Донбасу» [20].

Спроби захопити 7 квітня Миколаївську ОДА не були успішними через спротив міліції. Також місцеве проурядове «Народное ополчение» не дало протестувальникам увійти до мерії обласного центру.

На Одещині після зміни київської влади ситуація була спокійніше, ніж на сході. Спроби нав'язати рішення облраді не вдалися. Так було до 2 травня, коли у сутичках між євромайданівцями, харківськими «ультрас» та антимайданівцями загинуло до півсотні людей, переважно антимайданівців.

Особливістю подій в регіоні стало застосування насильницьких методів. Відомі події в Одесі 2 травня, у Харкові 14 березня. На Донеччині з 13 березня по 12 травня загинули 49 чоловік [7]. Ескалації насилля сприяли постачання зброї, криміналізація опору. Але ці методи не були «новацією» сходу. Саме події в Києві, на думку А. Самбреса, призвели до нового формату політики, в рамках якого агресія є «припустимим засобом громадянських протестів» [16].

Відповідальною за це є й влада, яка помилково вважає, що нерадикальність більшості громадян означає підтримку Києва, і, відповідно, майже нічого не робить для налагодження діалогу з громадянами по суті їх вимог. Дійсно, радикалів тут менше половини, але їх було достатньо, щоб збурити ситуацію, а поміркованість громадян не означає довіру до влади. У квітні нелегітимним в. о. Президента вважали 50,8 % мешканців, легітимним – 30,3 %, Прем'єр-міністра – відповідно 49,6 % та 33,6 % (Миколаївщина – 57 %, Херсонщина – 49,5 %, Дніпропетровщина – 47,6 %, але Донеччина та Луганщина – 16,6 % та 16,8 %) [10]. Тому зволікання з прийняттям необхідних рішень призведе до фатальних наслідків.

Від початку виступів у Києві більшість органів самоврядування сходу та півдня займала стриману позицію. Ситуація стала змінюватися після 21 лютого. Луганська облрада не визнала рішень ВРУ 20-22 лютого та вимагала переобрати її. Донецька міськрада звернулася з вимогою відновити закон Ківалова-Колесніченка, роззброїти незаконні

формування, будувати відносини центру та регіонів на засадах бюджетного федералізму, не призначати керівників силових органів без думки рад.

По мірі зростання антиурядових виступів ради опинились під тиском. Але в цілому їх позиція залишалась поміркованою. Одеська облрада відмовилась виконувати ультиматуми. Миколаївська міськрада була захищена місцевим «Народним ополченням». Донецька облрада, хоча й підтримала вимогу надання російській мові статусу державної, визнала відсутність закону про місцеві референдуми.

Більшість у радах складала члени Партії регіонів (ПР). М. Левченко, який після обрання Б. Колесникова секретарем ПР, став одним з лідерів ПР у Донецьку, та М. Чечетов рішуче висловились проти відокремлення Донбасу. Мер Донецька О. Лук'янченко заявляв, що органи самоврядування Донецька не мають відношення до того, що відбувається з ДНР [6]. Донецький з'їзд депутатів-регіоналів 16 квітня висунув вимоги державного статусу російської мови, прямих виборів голів рад, бюджетної, податкової та гуманітарної автономії, невикористання армії для придушення акцій. Але вони закликали й повстанців скласти зброю і звільнити установи.

Але ПР та очолювані нею органи мали реагувати на громадські дії. Тому ситуація загострилась внаслідок зростання виступів, формування альтернативних органів влади, початку антитерористичної операції. Це викликало розмежування у ПР та радикалізацію рад. Особливо гострою була ситуація у Луганській обл. 5 травня президія облради підтримала референдум про статус області, вимагала припинити каральні операції, роззброїти «Правий сектор», почати конституційну реформу, надати російській мові статус державної, розслідувати загибель мешканців Одеси та Донецької обл. [12]. Тоді ж низка депутатів ВРУ, облради, мерів взяли участь у засіданні «народної ради», яке визнало В. Болотова «губернатором». Але після референдуму 11 травня облрада відмовилась виконувати ультиматум лідерів ЛНР про саморозпуск.

Ради Донецької обл. займали більш компромісну позицію. 7 травня Донецька міськрада у зверненні до ВРУ вимагала зупинити АТО, почати переговори з імплементації Женевських угод. Але мер висловився критично щодо референдуму [9], а також заявив про необхідність проведення виборів Президента України. Проте деякі органи підігравали ініціаторам референдуму, доручали директорам шкіл надати приміщення для нього [4].

Про співпрацю Одеської облради з антиурядовими силами заявляв О. Гончаренко. На його думку, свідченням є перенесення засідання ради на 5 травня, коли ховали жертв 2 травня, а «в місті діє мережа людей, які займають чиновницькі посади і ...співпрацюють з сепаратистами» [3].

Отже, в цілому рух опору на півдні та сході України є проявом громадянського суспільства. Розпад попереднього політичного режиму і несприйняття в регіоні нової кийвської, а також місцевої влади сприяли вивільненню енергії громадянського суспільства. Але на його активності відбиваються недоліки його розвитку, які зумовили несамодостатність громадських структур, залежність від політичного фінансування, податливість до маніпулювання, політизованість. На їх активність вплинули специфічні риси регіонів, зокрема, засилля криміналу. Підтверджується думка низки західних політологів, що громадянське суспільство може бути негативним чинником розвитку. Але поєднання радикальних елементів та негативного ставлення громадян до влади при непідтримці радикальних гасел створюють ситуацію, вихід з якої лежить в річищі не силових, а інституційних дій з налагодження діалогу з громадянами.

Література:

1. Аналіз становлення організацій громадянського суспільства та демократичних процедур у регіонах України [Електронний ресурс] / Доповідь Українського незалежного центру політичних досліджень. – Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua/print.php?sid=5744>.

2. Быстрицкий Е. Власть разрушает гражданское общество [Електронний ресурс] / Быстрицкий Е. – Режим доступу : <http://obozrevatel.com/politics/byistritskij-vlast-razrushaet-grazhdanskoe-obschestvo.htm>.
3. Гончаренко О. Одеська обласна рада підігрує сепаратистам [Електронний ресурс] / О. Гончаренко. – Режим доступу: http://espresso.tv/news/2014/05/06/odeska_oblasna_rada_pidihruye_separatystam_honcharenko.
4. Департамент образования Донецка не разрешил провести референдум 11 мая в школах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.net/politics/915691-departament-obrazovaniya-donetska-ne-razreshil-provedit-referendum-11-maya-v-shkolah.html>.
5. Держава і громадянське суспільство в Україні : проблеми взаємодії : Монографія / [І. О. Кресіна, О. В. Скрипнюк, Є. В. Перегуда та ін.] ; за ред. І. О. Кресіної. – К. : Логос, 2007. – 316 с.
6. Донецкая народная республика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ru.wikipedia.org/wiki/Донецкая_народная_республика.
7. За 2 месяца в Донецкой обл. погибло 49 человек [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.net/politics/916879-za-dva-mesyatsa-protivostoyaniya-v-donetskoj-oblasti-pogiblo-49-chelovek.html>.
8. Заньер Л. Нужно, чтобы власти Украины более активно присутствовали на востоке [Електронний ресурс] / Заньер Л. – Режим доступу : <http://korrespondent.net/ukraine/politics/3353990-nuzhno-chtoby-vlasty-ukrainy-bolee-aktivno-prysutstvovaly-na-vostoke-hensek-obse-24-aprelja-2014>
9. Лукьянченко А. Жители Донецка сомневаются в честности и легитимности референдума о «ДНР» [Електронний ресурс] / Лукьянченко А. – Режим доступу : <http://www.unian.net/politics/915455-jiteli-donetska-somnevayutsya-v-chestnosti-i-legitimnosti-referenduma-o-dnr-mer.html> 07.05.2014
10. Мнения и взгляды жителей Юго-востока Украины: апрель 2014: опитування Київського міжнародного інституту соціології [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zn.ua/UKRAINE/mneniya-i-vzglyady-zhiteley-yugo-vostoka-ukrainy-aprel-2014-143598_.html.
11. Пироженко В. О ситуации на Юго-востоке и реакции на нее правящей группировки [Електронний ресурс] / Пироженко В. – Режим доступу : <http://press-post.net/o-situacii-na-jugovostoke-i-reakcii-na-nee-pravjaxhei-gruppirovki>.
12. Президиум Луганского облсовета поддержал проведение референдума о статусе области [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/rus/news/politics/prezidium-luganskogo-oblsoveta-podderzhal-provedenie-referenduma-05052014172700>.
13. Проблеми взаємодії громадянського суспільства та влади [Електронний ресурс] / Доповідь Українського незалежного центру політичних досліджень. – Режим доступу : <http://www.ucipr.kiev.ua/print.php?sid=5815>.
14. Протесты на Юго-Востоке Украины (2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [ru.wikipedia.org/wiki/Протесты_на_Юго-Востоке_Украины_\(2014\)](http://ru.wikipedia.org/wiki/Протесты_на_Юго-Востоке_Украины_(2014)).
15. Реуцький К. Єфремов у зв'язці з комуністами розхитує ситуацію на Луганщині [Електронний ресурс] / Реуцький К. – Режим доступу : http://espresso.tv/news/2014/05/06/revuckyu_yefremov_u_zvyazci_z_komunistamy_rozkhytuyut_sytuaciyu_na_luhanschyni.
16. Самброс А. Новый формат украинской политики или на пути к гражданскому обществу [Електронний ресурс] / Самброс А. – Режим доступу : <http://inpress.ua/ru/politics/28398-g-121>.
17. Токвіль А. де. Про демократію в Америці / Токвіль А. де. Пер з фр. Г. Філіпчук, М. Москаленко. – К. : ВД «Всесвіт», 1999. – 590 с. С. 422.

18. Хайек Ф. А. Общество свободных / Хайек Ф. А. – Лондон : Overseas Publication Interchange Ltd., 1990. – 309 с.

19. Царев назвал условия для налаживания диалога между властью и народом [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rbc.ua/rus/news/politics/tsarev-nazval-usloviya-dlya-nalazhivaniya-dialoga-mezhdu-vlastyu-17042014185100>.

20. Шустер зачитал требования сепаратистов, которые захватили Донецкую ОГА [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unian.net/politics/909704-shuster-zachital-trebovaniya-separatistov-kotoryie-zahvatili-donetskuyu-oga.html>.

21. Berman S. Civil Society and the Collapse of the Weimar Republic / Berman S. // World Politics. – 1997. – Vol. 49. – P. 401–429.

Перегуда Є. В. Активність громадянського общества на юго-востоке України в контексте сучасного кризису

«Слабое» государство негативно влияет на гражданское общество. Общественность на юго-востоке критически настроена к предыдущему режиму и нынешней центральной власти. Проанализированы спектр общественных организаций, лидеров, вехи активности, взаимодействие с элитами. Выход из кризиса зависит от диалога государства с гражданами.

Ключевые слова: *гражданское общество, общественные организации, общественное мнение, сепаратизм, радикализм.*

Pereguda Y. The activity of civil society in southeast Ukraine in the context of contemporary crisis

Weak state negatively affects the civil society. Public opinion in southeast is critical to previous regime and present-day central government. The spectrum of NGOs, of their leaders, their activity and interaction with elites are analyzed. The solution of the crisis depends upon the dialogue with the citizens.

Keywords: *civil society, NGOs, public opinion, separatism, radicalism.*

УДК 323.276

*Лавриненко Ганна Андріївна,
аспірантка Донецького національного університету*

**«РЕВОЛЮЦІЙНІ» ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ДІЯЛЬНОСТІ
ПОЛІТИЧНИХ ЕЛІТ**

У статті розглядаються процеси формування та функціонування політичної еліти в Україні за весь період незалежності, а також її взаємодії з громадянським суспільством. Аналізуються основні причини виникнення конфліктних ситуацій, етапи їх загострення та наслідки. Простежується взаємозв'язок між «революційними» процесами в Україні та діяльністю політичних еліт. Пропонуються рекомендації щодо стабілізації ситуації в країні.

Ключові слова: *політична еліта, загальнонаціональна еліта, місцева (регіональна) еліта, політичний конфлікт, політична система, трансформація.*

Успішний розвиток країн на сучасному етапі залежить від ефективної та консолідованої діяльності політичних еліт, що прямо пропорційна настроям у суспільстві. Більшість розвинутих країн демонструють злагоджену співпрацю між елітами та населенням. Проте в країнах пострадянського простору цей процес переважно залишається лише на етапі становлення. Вдосконалення політичних систем, їх трансформація повинні